

NIKOLA VISKOVIĆ: PRAVO – POLITIKA – BIOETIKA

Zbornik povodom osamdesetog rođendana

Josip Guć i Hrvoje Jurić (ur.),

Pergamena, Zagreb – Split, 2020., 370 str.

UDK: 34:17(048.1)

DOI: 10.3935/zpfz.72.3.08

U uzbudljivom i potpuno nekonvencionalnom uvodu svoje popularne tipologije sudačkih karaktera (vidi *Constitutional Personae*, Oxford University Press, 2015., str. 171) suvremeni američki pravni pisac profesor Cass Sunstein na intrigantan način prepoznaje *prijateljstvo* i *romantiku* kao odnose u kojima većinu ljudi “privlače” sasvim – “prepoznatljiviji” tipovi. Tako jedni prije svega obožavaju “figure veće od života, pune karizme, divljih planova i zabave ... tihe tipove, projicirajuću mudrost, smirenost i iskrivljen smisao za humor. Drugi pak preferiraju one koji se čine odanima i pouzdanima, oni u koje možete vjerovati u krizi...” Ali, ljudi na sličan “predvidljiv, čak i zamoran način” o istome razmišljaju i u drugim sferama života. Jedno od takvih područja je i *pravo* u svim njegovim dimenzijama, “teorijskim” i “praktičnim”, “znanstvenim” i “stručnim” itd. Govoreći o sucima Vrhovnog suda SAD-a Sunstein prenosi takva razmišljanja prema kojima su neki od njih “liberali”, drugi su “konzervativci”, neki su “aktivisti”, dok drugi vjeruju u “suzdržanost”. Za Sunsteina sve te razlike obuhvaćaju važne karakteristike u modusima sudačkog razmišljanja i djelovanja, “ali im također nedostaje nešto temeljno u vezi sa sudačkim sklonostima i samorazumijevanjem.” Ispostavilo se to da i u pravnom području, ništa manje nego u “prijateljstvu i romansi”, dominiraju *specifični tipovi*, odnosno *personae*.

Tako u pregledu američke povijesti i velikih događaja koji su definirali tu veliku naciju Sunstein otkriva sljedeći postulat: ako želimo razumjeti (svoj) vlastiti ustavni i drugi poredak, moramo se usredotočiti na određene osobe.

Uza sve njihove razlike postoje – zaključuje Sunstein – važne zajedničke točke između jučerašnjih definirajućih liberala, kao što su AB i CD, i današnjih definirajućih konzervativaca, poput EF-a i MN-a. Ako ne razumijemo *personae* – i ono što različite ljude privlači jednom ili drugom tipu – bit ćemo zarobljeni u kategorijama i klišejima koji nam daju beznadno nepotpunu sliku cjeline prava. Posljedica je toga da “nećemo razumjeti prošle slučajeve, niti cijeniti različite mogućnosti u budućim.” Za Sunsteina postoje samo četiri tipa osoba, a to su: *heroji*, *vojnici*, *minimalisti* i *nijemi*.

Heroji su možda najpoznatiji. Kao vjernici velikih, hrabrih poteza ne ustručavaju koristiti se Ustavom kako bi jurišali na nezakonitosti akata zakonodavnog tijela i vlade. *Vojnici* su na suprotnom polu od heroja. Oni se ne zalijeću u akte demokratskih institucija vlasti. Za Sunsteina oni “vjeruju u izvršavanje naredaba. Žele se pokoriti onom Mi, Narod (*We the People*). Slažu se sa sućem Oliverom Wendellom Holmesom, najvećim vojnikom u branši”, koji je napisao: “If the people want to go to hell I’ll help them. It’s my job.” *Minimalisti* pak inzistiraju na malim koracima i uskim, neambicioznim odlukama. Žele riješiti konkretan problem koji je u pitanju, ali bez šireg izjašnjavanja o slobodi ili jednakosti ili o sustavu provjere i ravnoteže. Bilo da je riječ o pobačaju, slobodi govora ili afirmativnoj akciji, oni se fiksiraju na određene činjenice, a ne na velike ideje ili apstraktne teorije. *Nijemi* nisu bili glavni igrači na pravnoj ili ustavnoj sceni jer suci moraju donositi presude i obrazlagati se u procesu. Ali u važnim prilikama neki su zaključivali da je šutnja visokog suda vrlina jer čuva suce od intenzivnih kontroverzi i dopušta da se politički proces odvija sam od sebe.¹

Dakle, pokušajmo u ovoj crtici/prikazu slijediti Sunsteinov postulat: “Ako želimo razumjeti (svoj) vlastiti ustavni i drugi poredak, moramo se usredotočiti na određene osobe.” Sunsteina i njegovu tipologiju ovdje nam aktualizira knjiga – *Zbornik povodom osamdesetog rođendana Nikole Viskovića* – spomenica posvećena profesoru emeritusu Sveučilišta u Splitu i dugogodišnjem profesoru teorije prava na Pravnom fakultetu u Splitu, u kojoj nas dvadesetak autorskih priloga kao *hommage* još jednom podsjeća, barem jedan broj starijih bivših studenata, na jednu od najuglednijih *persona* splitskog Prava s kraja XX. stoljeća, čijom je zaslugom kolegij *Teorije (države) i (filozofije) prava* bio svjetionik samog vrha

¹ Sunstein, C., *Constitutional Personae*, Oxford University Press, 2015., str. 171; Sunstein, C., *The 4 Types of Supreme Court Justices – How heroes, soldiers, minimalists and mutes explain America’s judicial system*, <https://www.politico.com/magazine/story/2015/10/mag-supreme-court-sunstein-213198/>; Waldron, J., *Do we want our judges to be heroes?*, *The New York Review*, March 24, 2016 issue; Umberger, M. N., *Book Review of Constitutional Personae*, 2016, Library Staff Publications, 145, <https://scholarship.law.wm.edu/libpubs/145>.

sveučilišnih pravnih studija kod nas. Vjerujem da bi mnogi s pozivom na Sunsteinovu tipologiju profesora Viskovića bez ikakve rezerve najprije svrstali pod zastavu *heroja* ili *'aktivista'*. Premda *grandezza* neke osobe naravno uvijek ovisi o oku promatrača, doista se nema razloga vjerovati u suprotno. *Forse* njegova aktivizma na znanstvenom (fakultetskom, sveučilišnom), društveno-političkom i kulturnom planu zbroj je niza pozitivnih parametara koji govore sami za sebe.

Za studente, za one najbolje među njima, za one koji su ga redovito pratili, slušali i pažljivo čitali, za takve je profesor Visković bio *profesor faca* ("najbolji", "uspješan", "velik", "dobar" itd.) iz više razloga. Prije svega imao je renesansnu širinu znanja: uvijek je bio spreman dati prave odgovore na pitanja iz auditorija; drugo, bio je zanimljiv i kritičan, u ekspertizi nije bio arogantan, njegova je potraga i identifikacija s materijom bila fokusirana i fundamentalna. "Najbolji" među "velikima" znaju, prepoznaju situacije u kojima njihovi kolegiji "padaju" ili "gube dah" u akademskom sustavu dominirajućeg legalnog formalizma i pozitivizma, pa u skladu s tim prilagođavaju svoje strategije poučavanja i ciljeve kolegija. Mnogima je poučavanje studenata na prvoj godini prava tek prilika za osvajanje "nadnaravnog" statusa u studentskoj publici, ali taj položaj većina profesora vrlo brzo gubi ili im nestaje u potpunosti. No, koliko se pisac ovog prikaza sjeća svoje prve godine, a na njoj je Nikola Visković predavao *Teoriju prava*, ili posljednje, četvrte godine, na kojoj je predavao *Filozofiju prava*, njegovi su nastupi stalno afirmirali prepoznatljivu spregu njegove metode i pedagogije, nepatvoreni i čisti *reflektivni ekvilibrij*. Riječ je o kontinuiranom procesu revizije i refleksije koji se, prema J. Rawlsu, kreće prema konzistentnoj grupi uvjerenja u kojem se okruženju stečena mišljenja o pojedinim stvarima skladno stapaju i povezuju sa skupom općih načela.

U okvirima pravne kulture formalističkog legalizma, koja je ovu zemlju pratila tijekom XIX. i XX. stoljeća, tekuće promjene društveno-političkog sistema malo su utjecale na idejno osvježavanje i propitivanje njezinih najvažnijih elemenata (terminologije, izvora, metoda, teorija argumentacije, legitimacije i zajedničke opće ideologije). Dok je većina sveučilišne nomenklature i kadra replicirala tradicionalne uloge i oblike akademskog govora, profesor Visković superiornim je vještinama svojeg intelektualno-kritičkog *apparatusa* lako i značajki prelazio preko granica vladajuće pravne kulture: civilne, socijalističke i napokon tranzicijske, koju je kod nas posebno obilježilo uvođenje pluralističke demokracije, vladavine prava i serija pravnih transplantacija iz zapadnih zemalja. Ovaj dojam možda najbolje ilustrira novosadski profesor prava M. Popović kada piše:

"U vrijeme kada se (N. Visković) počeo pojavljivati na naučnim skupovima u Srbiji, osobito posle odbranjene doktorske disertacije, pa sve do raspada Jugo-

slavije, više od jedne decenije i po, kao i na sastancima Grupe za teoriju prava, koju je u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti vodio prof. Radomir D. Lukić, prosto je sablažnjavao sve svojom erudicijom i, za mnoge, novim pogledima na pravo, teoriju tumačenja i filozofiju. Bez zazora i predrasuda ulazio je u dijalog i oštru polemiku i sa shvatanjima u to vreme vodećeg i takoreći nepogrešivog srpskog teoretičara prava akademika Radomira Lukića, ukazujući na redukcionizam njegovog (Lukićevog) normativnog shvatanja prava.”²

I u kasnijim dramatičnim okolnostima nacionalnog i personalnog povijesnog preokreta njegova se pedagogija i metodologija čvrsto držala moralne pozicije “uspravne ortopedije ljudskog hoda” (E. Bloch) prema kojoj pojedinac, narod i život u svim njegovim oblicima zaslužuju bezrezervnu podršku i zaštitu zbiljske vladavine prava od svih mogućih diverzija i perverzija netolerantnog pragmatičnog političkog poretka i njemu sukladnog licemjernog prava.

Panoramu tog šireg povijesnog zbivanja, momente rađanja i evolucije ideja, teorija, planova, događaja i njihovih razloga u kojima je profesor Visković bio idejni pokretač i realni akter, sveobuhvatno je i znalački obuhvatio zbornik radova *Nikola Visković: pravo – politika – bioetika*, posvećen obilježavanju njegova osamdesetog rođendana.³ Kako i priliči, ovaj *hommage* profesoru Viskoviću sadržava unutar svojih korica dvadesetak različitih priloga pravnika, politologa, filozofa, etičara. Podijeljen u šest cjelina, ovu knjigu čine:

I. Uvod (Josip Guć, Hrvoje Jurić), str. 7 – 10; II. Visković kao pravnik: M. Matulović, “Visković i njegov pojam prava”, str. 13 – 24; Ivan Padjen, “Viskovićevo integralno poimanje prava: problemi i rješenja”, str. 25 – 46; Zoran Pokrovac, “Herman U. Kantorowicz i trijalizam”, str. 47 – 62; Marijan Pavčnik, “Viskovićev doprinos teoriji tumačenja i argumentacije u pravu”, str. 63 – 74;

² Popović, M., *Model integralne teorije prava*, Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad, vol. 37, br. 1-2, 2003., str. 19 - 41.

³ U povodu 80. rođendana profesora Nikole Viskovića Centar za integrativnu bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku i Hrvatsko bioetičko društvo organizirali su simpozij pod nazivom *Nikola Visković: pravo – politika – bioetika*. Primarni je cilj simpozija bilo odavanje počasti prof. Viskoviću kao istaknutom pravnom teoretičaru, ali i jednoj od ključnih figura hrvatske kritičke ljevice i jednom od bioetičkih pionira na ovim prostorima. Sudionici simpozija dotaknuli su se niza ključnih ideja vezanih uz tri navedena područja bogatog Viskovićeva djela: pravo, politiku i bioetiku. Visković je, naime, mnoge od tih ideja među prvima uvodio u naš znanstveni i javni diskurs, čime je kao malo koji suvremeni intelektualac doprinio hrvatskoj kulturi. Na simpoziju je bilo riječi ne samo o njegovu pisanom djelu, nego i o njegovu aktivnom zalaganju za promicanje ideja koje je zastupao. Posebno vrijedi istaknuti Viskovićevo zalaganje u okviru Zelene akcije Split te Viskovićev angažman u području ljudskih prava.

Tomislav Nedić, “Formalno određenje prava životinja”, str. 75 – 92; III. Od kulturne biologije do bioetike: Suzana Marjanić, “Nikola Visković i njegova kulturna animalistika/zoologija. Utjecaj na domaću teoriju i praksu”, str. 95 – 116; Marjetka Golež Kaučič, “Zoo/bioetičko i Nikola Visković”, str. 117 – 134; Antonija Zaradija Kiš, “Jednorog: od fantastične životinje naše prošlosti do mitizirane svakodnevnice”, str. 135 – 150; Bruno Ćurko, “Kulturna animalistika Nikole Viskovića – s primjerom vuka (*Canis lupus*)”, str. 151 – 164; Orhan Jašić, Samir Beglerović, “Religiološka refleksija kulturne zoologije Nikole Viskovića”, str. 165 – 172; Tomislav Krznar, “Odbačeni osjećaj sućuti – tema lova u misli Nikole Viskovića”, str. 173 – 196; Hrvoje Jurić, “Stablo i Visković. Refleksije o kulturnoj botanici i fitoetici”, str. 197 – 208; Josip Guć, “Nikola Visković, očevi bioetike i integrativna bioetika”, str. 209 – 230; IV. Političke perspektive: Anita Lunić, “Životinja između biopolitike i bioetike: tehnike reguliranja životinjskog tijela i života. Od suđenja životinjama do više-nego-ljudske biopolitike”, str. 231 – 250; Damir Pilić, “Professor emeritus: ‘potporni stup’ splitske ljevice”, str. 251 – 258; V. Erotika: Nikola Visković, “Muželjublje i Lesbos”, str. 259 – 260; Nikola Visković, “Dopušteno i nedopušteno”, str. 285 – 288; VI. Dodatci: Josip Guć, “Bibliografija Nikole Viskovića”, str. 291 – 344; Diego Luna, “Pismo potpore”, str. 345 – 348; Hrvoje Jurić, “Razgovor s Nikolom Viskovićem iz 2003.”, str. 349 – 370.

Važnost ovog Zbornika ponajviše se ističe u jasnom naglašavanju panoramske širine, umijeća i snage oblikovanja znanstvenog i intelektualnog interesa i doprinosa profesora Nikole Viskovića. Zajednički nazivnik svih priloga u knjizi jest poruka da povijest *nomosa* kao temeljne preokupacije teoretičara prava nije zanimljiva sama po sebi, već je ona prije svega važna zbog nemjerljivog značenja za razvoj i društveni utjecaj pravne i političke teorije do današnjih dana.⁴ Vješto razvijajući širok raspon intelektualnog interesa kroz različita područja prava, politike i kulture, Viskovićev *élan vital rezultirao* je produkcijom koja je, uspinjući se s plana pravne teorije na druge životne intelektualne, političke, kulturne, ekološke i druge teme i planove, uspješno razotkrivala – i još uvijek to čini – sva važna stanja, probleme, aktere i pravce suvremenog pravnog diskursa. Zalažući se prije svega za ozbiljno kritičko preispitivanje postojećeg državnopravnog poretka, u kojoj kritici njegovo *integralno poimanje prava* (svaka

⁴ Niz je polivalentnih oblika i upotreba pojma *nomosa*: u klasičnom razdoblju značenje mu se povezuje s donesenom pravnom normom (‘zakon’) ili obvezujućom društvenom konvencijom (‘običaj’). Drugo, *nomos* dobiva središnju važnost za niz kasnijih teoretičara, kad ga pisci isprepleću s modernim pojmovima liberalne demokracije i vladavinom prava; analiza starogrčkog *nomosa* i njegova duga i vijugava povijest recepcije u zapadnoj misli ključna je za pravilno razumijevanje suvremenog koncepta liberalno-demokratskog fenomena.

je pravna pojava spoj društvenih odnosa, vrijednosti i normi) natkriljuje svaki njegov redukcionizam, profesor Nikola Visković pojavljuje se i ostaje uporni, konstruktivni i dostojni akter one duge i bogate intelektualne tradicije koja u analizi stalnih i otvorenih tenzija između “činjenica i normi” (*Faktizität und Geltung*) neumorno i nezaustavljivo propituje i traži humani i časni smisao prava i politike.

*Akademik Arsen Bačić**

* Dr. sc. Arsen Bačić, redoviti član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zrinski trg 11, 10000 Zagreb; profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu, Domovinskog rata 8, 21000 Split; arsen.bacic@xnet.hr;
ORCID ID: orcid.org/0000-0001-6849-1107